

Subjektivno i objektivno u pisanju povijesti Ogled o povjesničarevu subjektivitetu i s njime povezanim predmetima

U članku se najprije tumače pojmovi subjektivnog i objektivnog u njihovoj primjeni na narav povjesničarskog posla. Time je otvoreno obzorje korektnog shvaćanja pojmova subjektiviteta i povijesnosti koji određuju svojevrzni koordinatni sustav unutar kojeg se odvija istraživanje povijesne zbilje. Potom se u radu tematiziraju problemi subjektivizma i granice objektivnosti. S osloncem na strogu metodologiju povjesničarskog postupanja, ideja objektivnosti upravlja njegovim tijekom i jamči nepristranost historijske spoznaje. To je dodatno utvrđeno u temeljnim vrlinama povjesničara: simpatija prema predmetu, kritičnost i skromnost (prema H.-I. Marrouu). Time se otvara završno razmatranje problematike odnosa povijesne zbilje i historijske istine koje se pokazuju neodrecivim regulativnim idejama povjesničareva rada i njegovih rezultata.

Ključne riječi: subjektivitet, povijesnost, objektivnost, povjesničar, povijesna zbilja, historijska istina

Povjesničarima se, kao stručnjacima, ponekad prigovara čas da pišu u službi politike („povijest pišu pobjednici“), čas da su podignuti na pijedestal („prepustimo povijest povjesničarima“) kao da su jedini koji mogu dati skoro pa konačno tumačenje prošlosti – reći „kako je ona zapravo bila“. ¹ U prvom slučaju povjesničari bi bili isključivo subjektivni, a u drugom jedini objektivni. Ovakve tvrdnje zvuče strančarski te zaobilaze pitanje o historijskoj istini. Osim toga one prikrivaju pravu problematiku objektivnosti

1 Često navodena rečenica njemačkog povjesničara Leopolda von Rankea (usp. predgovor njegova djela *Geschichte der lateinischen und germanischer Völker von 1494 bis 1514*, [1. izd. 1824], *Sämtliche Werke*, sv. 33/34, Leipzig 1885), koja je mimo neposredne Rankeove nakane postala svojevrsnom dogmom historizma. Koliko se ona često citira, toliko se također često zaboravlja njezin kontekst koji pokazuje da Ranke ne prihvaća do njegova vremena takoreći neupitnu funkciju historije kao suca prošlosti niti kao učiteljice budućnosti: „Historiji se pridavala služba da sudi prošlost i da sadašnjem svijetu daje pouku za budućnost. Ovaj se pokušaj [tj. njegovo spomenuto djelo] ne laća tako visoke dužnosti; on samo hoće pokazati kako je zapravo bilo“, str. 7.

i subjektivnosti u pisanju povijesti; to se pak tiče same biti povjesničarskog posla. Stoga nam se čini umjesnim razmotriti te izraze. Njihovo će nam značenje otvoriti neke perspektive u kojima valja promisliti povjesničarevo postupanje i rezultate njegova rada.

Subjektivno, objektivno i subjektivitet

U običnu se govoru često rabe riječi ‘subjektivno’ i ‘objektivno’. Termin *subjektivno* ovdje obično znači ono što se odnosi na osobne (‘subjektivne’) dojmove subjekta, na njegov ukus (pa se stoga kaže: „O ukusima se ne raspravlja“) i u tom smislu na sadržaj njegove svijesti do kojeg on dolazi introspekcijom. Odatle ono ‘subjektivno’ u običnu govoru nerijetko znači isto što i ‘pristrano’ pa čak i ‘proizvoljno’. Za razliku od toga, uzeto više kao tehnički izraz i u posve neutralnom značenju, ‘subjektivno’ znači ono što pripada subjektu kao svjesnome biću, sadržaj njegove svijesti ili psihizma; u tom je smislu misao subjektivni fenomen, dok je njezin verbalni izraz objektivni fenomen.

Tomu nasuprot termin *objektivno* u neutralnom smislu znači ono što pripada objektu ili predmetu i koje je kao takvo suprotno onom subjektivnom. To je stvarnost neovisna o svijesti subjekta; no ono ‘objektivno’ je također bitno svojstvo sadržaja subjektive svijesti (zor, predstava, pojam) koji odgovara dotičnoj stvarnosti. Ukoliko se ono ‘objektivno’ odnosi na osobe i na njihove spoznajne aktivnosti, onda ono točno i vjerno izražava stvarnost ili stanje stvari; u tom smislu obično se kaže npr. o nekom povjesničaru da je objektivna (suprotno: subjektivna). Jednako se kaže i o sudovima koje ljudi izriču.

Potrebno je međutim nadići puku suprotstavljenost ‘subjektivnog’ i ‘objektivnog’ i to tako da si osvijestimo smisao subjekta: čovjek, npr. povjesničar, je autor svojih djela i u tom smislu subjekt. Subjektivnost i objektivnost kanimo nadići pojmom *subjektiviteta*. On ne znači isto što i subjektivnost; to je apstraktna imenica za ono što je subjektivno (subjektivnost nekog suda ili prikaza nekog stanja stvari; pristranost). Subjektivitet pak izražava činjenicu da je čovjek subjekt i to u komunikaciji sa sebi sličnima u društvu i u povijesti; on je spoznavajuće i slobodno biće, nositelj vlastitih čina i postupaka, onih spoznajnih i onih voljnih. On se spoznajno i djelatno odnosi spram stvari i spram stanja stvari; u najopćenitijem smislu on se odnosi spram zbilje kao takve i u cjelini. Tako shvaćen subjektivitet zapravo je uvjet mogućnosti da se uopće može govoriti o nečem kao subjektivnom ili objektivnom u gore spomenutom smislu. Subjektivitet je uvjet mogućnosti spoznaje i svakog djelovanja. Budući da subjektivitet nije svojstvo subjekta nego njegova bit, ono po čemu on jest to što jest, upravo subjekt, subjektivitet znači da je čovjek biće spoznaje i slobode. On spoznaje stvarnost i djeluje u njoj na temelju svoje spoznaje ili znanja i iz svoje slobode (tj. iz svojeg opredjeljenja, izbora, iz svoje odluke ili iz svoje slobodne volje) – i tako *stvara povijest*, za razliku od drugih bića koja ne djeluju iz spoznaje i slobode.

Time smo tematizirali također čovjekovu *povijesnost*; ona je bitno povezana sa subjektivitetom. Čovjek – subjekt – jest biće u svijetu i u vremenu, a njegova vlastita vremenitost poblizje se određuje kao povijesnost. To znači: čovjek ne traje poput drugih bića, nego on ‘vremenuje’ tako što ljudski duh ono prošlo uprisutnjuje u sjećanju, a ono buduće u očekivanju. Drugim riječima, čovjek je bitno povezan s prošlošću koju on sam najvećim dijelom nije oblikovao, ali koja utječe na njega, te je otvoren prema budućnosti u koju takoreći neopazice svakog trenutka iskoračuje: u svakom trenutku svojeg vremena svojim odgovornim odlučivanjem i postupanjem čini ono fizičko ili kozmičko vrijeme *svojim* vremenom, a puki svijet kao okoliš čini *svojim* pravim i vlastitim svijetom. Zato za čovjeka vrijedi da on nije biće kojemu bi bilo vlastito tek puko postojanje i trajanje, nego je on biće koje *opstoji* u svijetu: čovjeku je vlastita svjetovnost kao splet odnosa s bićima koja ga okružuju (neživa i živa priroda) i s bićima kojima on stoji sučelice u smislu ja-ti-odnosa (druge osobe) i u smislu zajednice i društva. U tom višestrukom spletu odnosa čovjek, ukorijenjen u prošlosti, opstoji tako što oblikuje taj splet odnosa i samoga sebe u svojem odlučivanju i postupanju. Tu na vidjelo izlazi njegova sloboda kao sposobnost započimanja novog, raspolaganja samim sobom i oblikovanja samoga sebe u prostoru i vremenu ljudske međusobnosti i društvenosti. To je samo čovjeku svojstven način kako on ozbiljuje samog sebe i kako on jest pri sebi upravo kao *povijesno* egzistirajuće biće; on svoj svijet uvijek dokučuje povijesno.² Odatle je jasno da, strogo uzevši, samo čovjek ima povijest, odnosno on ‘čini’ povijest koju povjesničar istražuje.³ Za samog pak je povjesničara karakteristična posebna povijesnost ukoliko on istražuje, spoznaje i tumači povijest, ali ju i samim time izgrađuje i oblikuje jer je u njoj: sam njegov povjesničarski posao odvija se u povijesti i dio je povijesti.

Budući da povijesno djelo proizlazi iz čovjekove ruke, historijska istina velikim dijelom ovisi o objektivnosti povjesničara, odnosno o njegovoj nepristranosti. Povjesničar koji istražuje prošlost i piše povijest u svojoj vlastitoj sadašnjosti, svjestan je da ovisi o prošlosti: u iskazima, tvrdnjama, značenjima i idejama s kojima se susreće u svojim povijesnim izvorima on nalazi građu na temelju koje oblikuje svoje u pisanoj formi podastrto pripovijedanje o životu ljudi i o događajima u daljnjoj i bližoj prošlosti. Da je povjesničar svjestan svojeg povijesnog subjektiviteta svjedoči Lucien Febvre kad kaže da je najveći povjesničarev grijeh, upravo „grijeh grijehova“, anakronizam: prikaz

-
- 2 Usp. o tome za prvu informaciju natuknicu „Povijesnost“, *Filozofski leksikon*, ur. Stipe Kutleša, Zagreb 2012. Opširnije i temeljno: Paul Ricoeur, *Histoire et vérité*, Paris 1964, 66 i d. (povijest filozofije i povijesnost); Hans-Georg Gadamer, *Hermeneutik I. Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Tübingen 1986 (5. izd), 270-276, 296-312 (o povijesnosti razumijevanja). O problematici vremena u perspektivi povijesne znanosti i filozofije s posebnim odnosom na nove analitičke kategorije koje odatle proizlaze za povijesnu znanost i njezinu teoriju usp. Andreas Deusser i Marian Nebelin (ur.), *Was ist Zeit? Philosophische und geschichtstheoretische Aufsätze*, Berlin 2009.
- 3 U kojem se smislu može govoriti o ‘povijesti’ naše planete, prirode, sunčevog sustava i svemira usp. Paul Veyne, „Histoire“ (Uvod u natuknicu), *Encyclopaedia Universalis*, 11, Paris 2002, 359-361. Cijela natuknica (361-399) daje vrlo instruktivan pregled problematike povijesti kao znanosti.

i tumačenje prošlosti isključivo iz perspektive sadašnjosti.⁴ S druge pak strane gledano može se reći da je povijest dijalog između sadašnjosti i prošlosti: ono prošlo progovara u povijesnim izvorima i odgovara na povjesničareva istraživačka pitanja, *lege artis* formulirana u svaki puta danoj sadašnjosti osobe povjesničara. Plod tog dijaloga je povjesničarevo pisano djelo kojim on metodički osigurano znanje o prošlosti komunicira javnosti, svojim suvremenicima i budućim generacijama.

Time smo postavili neku vrstu koordinatnog sustava u kojem nam valja promotriti govor o objektivnosti odnosno subjektivnosti pisanja povijesti. Podnaslovom *Ogled o povjesničarevu subjektivitetu i s njime povezanim predmetima* želimo naznačiti kako se taj problem može primjereno razumjeti i riješiti samo ako se ima u vidu subjektivitet i povijesnost povjesničara. U obliku pitanja: ako se istina odnosi na prikaz istraživnog stanja stvari, dok se objektivnost odnosi na odsutnost pristranosti i proizvoljnosti u povjesničarevu istraživanju stanja stvari i u komuniciranju stečene spoznaje, pitanje koje se postavlja je ovo: kako može povjesničar doći do objektivne spoznaje i objektivnog prikaza povijesti, odnosno do historijske istine, te kakva je narav te objektivnosti?

Potrebno je još napomenuti da se u ovim promišljanjima prepliću dvije dimenzije: historiografska i epistemološka. Historiografija proučava načine i sredstva pomoću kojih su povjesničari kroz vrijeme stjecali spoznaje o prošlosti, kako su je kao predmet svog istraživanja i znanja oblikovali u znanost zvanu 'povijest' odnosno 'historija'. Ona prikazuje razvitak pisanja povijesti te ulogu i funkcije koje je pisanje povijesti imalo u tijeku stoljećā, uključujući dakako i naše doba. Historiografija pritom prelazi u teoriju pisanja povijesti te u tom vidiku predstavlja refleksiju drugog stupnja ili metarefleksiju na povjesničarev posao. To nije samo promišljanje povjesničareve metodologije nego i njegove epistemologije: kako on spoznaje to što spoznaje i koja je narav te spoznaje? Pitanje je urgentno jer se radi o spoznaji jedinstvenog i odsutnog, prošlog 'objekta' koji se ne da poopćiti niti laboratorijski preparirati.

S tim u vezi čini nam se potrebnim najprije razmotriti problem subjektivizma te protiv njega istaknuti zahtjev objektivnosti odnosno nepristranosti povjesničara kao znanstvenika kao i njezine granice; zatim ćemo na primjeru jednog povjesničara (Henri-Irénée Marrou) promotriti odnos subjektiviteta (povjesničareva perspektiva) i objektivnosti historijske spoznaje kroz dvije povjesničarske vrline, skromnost i simpatija; tim putem kanimo doći do završnog pitanja o odnosu povijesne zbilje i historijske istine.

4 Lucien Febvre, *Le Problème de l'incroyance au XVIe siècle. La religion de Rabelais*, Paris 1968, 15; citiran u Jacques Rancière, „Le concept d'anachronisme et la vérité de l'historien“, *L'Inactuel. Psychanalyse de culture*, 6, 1996, 53. Lucien Febvre (1878-1956) zajedno je s Marcom Blochom (1886-1944) začetnik historiografskog smjera analista, nazvanog tako prema istoimenoj reviji (*Annales*).

II. Problem subjektivizma i granice objektivnosti

Krilatica da „povijest pišu pobjednici“ slikovito prikazuje pojednostavljenu situaciju i izaziva jednoglasnu osudu. Nedostatak slobode istraživanja i pisanja te iskrivljavanje istine u povijesnim djelima nisu prihvatljivi. Ako su ekstremne situacije jasne i nedvojbene (npr. povjesničar ne smije biti u službi nekog režima), problem subjektivnosti ipak pogađa povjesničarev rad. Valja ga razmotriti i ujedno razmisliti kako koncept subjektiviteta može uravnotežiti pogled na povjesničarski rad.

1. U demokratskim državama te u vremenima blagostanja može se dogoditi da politika utječe na prikazivanje povijesti, ali na drugom planu i na drugačiji način negoli je to slučaj u totalitarnim režimima. Pregled odgovarajuće literature, u kojoj se prikazuju povijesne epohe te akteri i okolnosti povijesnog događanja, pokazuje trivijalnu činjenicu različitosti u pristupu i u prikazu istih predmeta istraživanja. Primjerice, o svakoj od novovjekih revolucija postoje različiti, često – barem dijelom – međusobno suprotni prikazi. Osobito zanimljiv primjer je Francuska revolucija koja je posebno živahno i polemičko historiografsko područje istraživanja.⁵ Postoji naime više tumačenja toga događaja. Tijekom 20. stoljeća dominantno je bilo marksističko tumačenje revolucije. Prije svega ono Alberta Soboula (1914-1982), i to sve do obilježavanja 200-te obljetnice revolucije 1989. godine kada je u burnim raspravama prednost dobilo drukčije tumačenje.⁶ Iako je već od 1950-ih u inozemstvu Soboulovo tumačenje u pitanje dovođio Alfred Cobban (1901-1968),⁷ u samoj Francuskoj tek je 1960-ih objavljena knjiga François Fureta i Denisa Richeta *Francuska revolucija*.⁸ Oni su dali novo tumačenje tog velikog događaja. Osporena je Soboulova teza da je Francuska revolucija „buržajska revolucija“ koja je srušila stari režim i omogućila uspon građanstva i razvoj kapitalizma, a u kojoj je sudjelovalo plemstvo, građanstvo i narod – u duhu klasne borbe i njenih zakonitosti. Furet i Richet su pak smatrali da je ulazak naroda u revoluciju bio „*accident*“ (tj. nesretni slučaj) koji je otvorio vrata Teroru, odnosno jakobinskoj diktaturi. Polemike su bile oštre i trajale su dugo. Fureta je Soboul nazvao revizionistom, a ovaj njega jakobincem ili lenjinistom.⁹ Osim rijetkih slučajeva koji su u cjelini osporili pozitivni

5 Julien Louvrier, „Penser la controverse: la réception du livre de François Furet et Denis Richet“, *La Révolution française, Annales historiques de la Révolution française*, 351, 2008, 151-176; Michael Scott Christofferson, *French Intellectuals against the Left. The Antitotalitarian Moment of the 1970s*, New York / Oxford 2004. Slična se problematika javlja kod američkih povjesničara. Usp. Peter Novick, *That Noble Dream. The „Objectivity Question“ and the American Historical Profession*, Cambridge 1988 (22. izd. 2005).

6 Usp. Louvrier, „Penser la controverse“, 170-175. Albert Soboul, *La Révolution française, 1789-1799*, Paris 1948. Od 1967. do 1981. bio je ravnatelj Institut d'histoire de la Révolution française.

7 Alfred Cobban, *The Myth of the French Revolution*, London 1955.

8 François Furet i Denis Richet, *La Révolution française. Des États généraux au 9 Thermidor*, sv. 1, Paris 1965, i *La Révolution française. Du 9 Thermidor au 18 Brumaire*, sv. 2, Paris 1966.

9 Usp. Louvrier, „Penser la controverse“, 153-156 i 172.

vidik Revolucije,¹⁰ pitanje koje se postavilo bilo je ovo: treba li prihvatiti Revoluciju kao cjelinu te barem dijelom opravdati ili zažmiriti na razdoblje Terora, ili se može pozitivno vrednovati samo onaj dio Revolucije koji nije osporiv? Posljedice takve polemike su faktografske naravi (npr. što se uistinu tada dogodilo?), političke naravi jer se tiču i samih temelja francuske Republike te historiografske naravi jer pokazuju širu problematiku povijesne spoznaje i povjesničarskog rada.

Iz toga bi primjera netko mogao zaključiti kako nije moguć nepristran prikaz istine o povijesti, o njezinim akterima, o događajima i o spletu odnosa u kojima su se akteri našli ili koje su oni uspostavljali ili prekidalali. Stoga bi krajnji zaključak bio: povijest nije moguća kao znanost, ona je moguća tek kao neobvezatno pripovijedanje.

Dodatno opterećenje povjesničareva rada u smislu manjka objektivnosti dolazi od moguće pristranosti samih povijesnih izvora odnosno njihovih autora, uključujući i subjektivnost pamćenja svjedoka događaja pa dosljedno i njihovih izvješća. Sve u svemu, ima se dojam da nije moguć iskorak iz subjektivnosti kako povijesnih aktera tako i dokumenata pa dosljedno ni samih povjesničara.

Povjesničari su bili svjesni te opasnosti i nastojali su je izbjeći. S tim u vezi možemo spomenuti pozitiviste XIX. stoljeća: u Njemačkoj historizam s Leopoldom von Rankeom (1795-1886) te njegovim nasljednicima; u Francuskoj metodička škola (*école méthodique*) čiji su glavni predstavnici bili Charles Seignobos (1854-1942) i Charles-Victor Langlois (1863-1929). Njihov je doprinos zasigurno bitan za razvoj historiografske metode. Upravo da bi se oduprli subjektivnosti, nastojali su udaljiti povijest od književnosti te ju približiti poimanju prirodnih znanosti čiji je razvitak u XIX. stoljeću bio u punom jeku. Stoga je bilo nužno razviti metodu koja će se očitovati kroz asketski stil: izbrisane su emocije, a povjesničar gotovo nestaje iza svog predmeta. Budući da metodička historiografija daje povijesti određeni zadatak, naime didaktičku brigu u službi nacije i ljudskog napretka, istinita povijest je nužnost.¹¹ Povijest treba biti znanstvena, tj. istinita kako bi izvršila svoju domoljubnu funkciju.

No upravo stoga što ni službeni dokument nekog parlamenta ili ministarstva nije posve lišen subjektivnih elemenata, dogodila se promjena u historiografiji: Lucien Febvre, s Marcom Blochom, posebno je isticao da povijesni izvor može biti „sve“, tj. „sve ono što pripada čovjeku, što ovisi o čovjeku, što služi čovjeku, što izražava čovjeka, što znači njegovu prisutnost, djelovanje, ukuse i načine kako on jest čovjek“.¹² Za *Anale* svaki trag iz povijesti postaje izvor koji zahtijeva primjeren metodički pristup i obradu kako bi bio koristan za povijesnu spoznaju.

Ako je sve izvor, izvori su i živi svjedoci. Stoga se pitanje subjektivnosti izvora najakutnije postavilo povjesničarima recentne povijesti, poput one holokausta, migracija

10 Usp. Renaud Escande (ur.), *Le livre noir de la Révolution française*, Paris 2008. Kao što je bilo za očekivati, knjiga je naišla ne samo na oštru kritiku nego i na razne osude struke i kulturnih djelatnika u Francuskoj.

11 François Dosse, *L'histoire*, Paris 2000, 24-28.

12 Lucien Febvre, *Combats pour l'histoire*, Paris 1953, 428.

itd. Povjesničari povijesti sadašnjeg vremena (*histoire du temps présent*) koriste za potrebe svojih istraživanja kvalitativnu metodu „intervjua“, po uzoru na rad antropologa, sociologa ili psihologa.¹³ Jedna od glavnih kritika struke odnosila se na mogućnost utjecaja svjedoka na samog povjesničara: fizički pa i emocionalni susret s njegovim živim izvorom može ugroziti njegov objektivni pristup pa je velika opasnost da donese krive zaključke o svojoj temi. Također je potrebno imati na umu da su sjećanja *izazvana* pitanjima povjesničara (bez toga ne bi bilo tog izvora) te da svjedok može namjerno ili nenamjerno neke elemente zaboraviti ili prenaglasiti. Usmeni izvor se pokazuje kao potencijalno problematičan ako se ne stavlja u odnos s drugim vrstama izvora.

Važno je ovdje napomenuti da povijesni izvori za povjesničarev izabrani predmet istraživanja nisu isto što i osobe, događaji i djela o kojima oni govore.¹⁴ To dakako ne priječi da i sami važni sudionici povijesnih događanja postanu s vremenom autori povijesnih izvora (npr. Tukidid, Cezar i dr). Ta trivijalna konstatacija upućuje nas поближе na narav izvora i na prošlu stvarnost na koju se oni odnose. Izvori imaju biljeg svojeg povijesnog vremena. Sama prošla stvarnost nije prisutna, ona je odsutna – bila i prošla – pa nije moguć izravan pristup k njoj, kao što je npr. moguće u laboratoriju ili u prirodi imati pred sobom predmet istraživanja. No ta odsutna stvarnost ipak je posredno prisutna povjesničaru po tragovima koje je ostavila i koji o njoj govore. Upravo su to izvori za povjesničarev rad i istraživanje. Povijest je znanost o odsutnome, o onome čega više nema, ali nam je u svojoj prošloj zbilji posredovano po povijesnim izvorima. Slijedeći te tragove – kritički obrađene i uspoređivane – povjesničar stječe uvid u tu prošlu zbilju, on ju *spoznaje*. U svojoj historijsko-kritičkoj obradi i u svojem tumačenju povijesnih izvora povjesničar konstruira dotičnu prošlu zbilju. Njegovi izvori progovaraju i govore kroz njegov metodički zahvat u njih, a njegovo konstruiranje dotične zbilje kroz pripovijedanje uprisutnjuje prošlu zbilju u svaki puta sadašnji moment samoga povjesničara i onoga koji slijedi njegovu pri-povijest. Ona je „vijest“ o onom bilom i sada u njoj prisutnom, ali kao bilom i prošlom.¹⁵

Bitno je imati povijesne izvore; ništa manje bitno nije njihovo tumačenje, tj. eksplikacija i interpretacija. Spoznaja prošlosti ovisi o izvorima i njihovom korektnom razumijevanju. Nepostojanje izvora pak uvjetuje djelomičnost povijesne spoznaje. To

13 François Bédarida, „Le temps présent et l'historiographie contemporaine“, *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, 69, 2001, 153-160; François Bédarida, *L'histoire et le métier d'historien en France (1945-1995)*, Paris 1995; Henry Rousso, *La dernière catastrophe. L'histoire, le présent, le contemporain*, Paris 2012.

14 Izraz 'povijesni izvori' u općenitom smislu naziv je za građu kojom se bavi povijesno istraživanje. Oni obuhvaćaju ostatke i tradicije. Ostatci: stvari koje je čovjek u povijesti izgradio (kuće, mostovi, oruđe itd.); načini života ljudskih zajednica i njihove ustanove (običaji, zakoni, pravne i političke uredbe itd.); literarna i filozofska djela (npr. svjedočanstva i sjećanja); svi oblici umjetnosti i sredstva komuniciranja (tisak, film itd.); dokumenti u općenitom smislu (povelje, popisi robe, trgovačka i porezna izvješća itd.). Usp. поближе Henri Irénée Marrou, *De la connaissance historique*, Paris 1954, 64-91.

15 S tim je povezana potreba da se razvidi kakva je narav prisutnosti onog odsutnog prošlog u izvorima i u pripovijedanju koje se na toj osnovi konstituira. Usp. o tome Michel de Certeau, *L'absente de l'histoire*, Paris 1973.

međutim ne znači da nečeg nije bilo, da se nešto nije dogodilo i da se određeni procesi nisu odvijali. Do stanovite hipotetičke spoznaje toga povjesničar dolazi povezivanjem eksplicacije izvora te interpretiranjem postignutih spoznaja i zaključivanjem koje se na njima temelji.

2. Daljnji element koji čini povjesničarski rad subjektivnim i može sugerirati privid subjektivnosti kao pristranosti leži u samoj naravi i načinu povjesničareva rada i pripovijedanja. Pritom se on u svome pisanju – to je završna faza njegova rada koja ide za komunikacijom rezultata kako u znanstvenoj zajednici povjesničara tako i u široj zainteresiranoj javnosti – služi pripovjednim stilom pisanja poput primjerice romanopisca. Njegovo bi dakle pisano djelo stoga bilo vrlo blisko literarnoj fikciji, romanu. Ako je tomu doista tako, je li ono stoga također svojevrsna literarna fikcija, odnosno koje su veze između povijesti i knjiženosti?

Povjesničarevo djelo ima narativnu (pripovjednu) strukturu, što znači da povjesničar u svojem opusu prikazuje i objašnjava povijesno stanje stvari kojom se bavi u narativnoj formi koja ima svoj početak, tijek i završetak; to spada na naraciju kao takvu. Uostalom, od Herodota pa nadalje (Tit Livije, Voltaire, Michelet...) prisutna je snažna veza između povijesti i književnosti, prije svega jer se povijest piše, a pisanje je literarno umijeće.¹⁶ Katkad se suprotstavljaju, katkad prožimaju. Dok je Tukidid već prigovarao Herodotu da „zabavlja“,¹⁷ povjesničari pozitivisti su se čak izdvajali po svojim književnim talentima; npr. Theodor Mommsen je 1902. dobio Nobelovu nagradu za književnost za djelo *Povijest Rima*.

Odnos između povijesti i književnosti može se ispravno sagledati i uravnotežiti. Jacques Le Goff (1924–2014) je sam zagovarao korištenje mašte koja navlastito pripada književniku. On piše: „Povijest se stvara dokumentima i idejama, izvorima i maštom“¹⁸ – ne u tom smislu da bi povjesničar izmišljao povijest, već da bi se pokušao uživjeti u nju i na taj način shvatio neke procese i vrijednosti, npr. čovjeka i intelektualca u srednjem vijeku, kad su izvori manjkavi ili nepostojeći. S druge strane, i pjesnici i književnici su pisali o prošlosti. Od grčkih epova preko povijesnih romana mašta književnika se hrani povijesnim likovima i događajima iz kojih crpi uzbudljivu priču i zaplete kao i duboke psihološke portrete i dileme. Preciznost opisa u njihovim romanima može biti bliska historiografskoj metodi; to je slučaj kod naturalista (npr. Zola) koji su provodili opsežna istraživanja kako bi njihov roman donio točne podatke.

Odatle se nameće pitanje: koji i kakav utjecaj ima narativna struktura dotične povijesne „materije“, sa svim njezinim elementima, na sadržaj povjesničareva teksta ako se uzme u obzir – a mora se – da se on služi literarnim formama i stilskim figurama slično kao i romanopisac? Tim se problemom pozabavio američki povjesničar književne

16 Usp. Ivan Jablonka, *L'histoire est une littérature contemporaine – Manifeste pour les sciences sociales*, Paris 2014, 33.

17 Tukidid, *Povijest peloponeskog rata*, Zagreb 2009, 23–24.

18 Jacques Le Goff, *Za jedan drugi srednji vijek. Vrijeme, rad i kultura na zapadu*, Zagreb 2011, 7

kritike Hayden White u svojem djelu *Metahistory* (1973).¹⁹ U svojim analizama povjesničarskih tekstova (Michelet, Ranke, Tocqueville, Burckhardt) on nastoji pokazati da narativna struktura i način izlaganja mnogo jače i šire određuju sadržaj teksta negoli same istraživane povijesne činjenice i stanja stvari. Tu je na djelu povjesničarevo umijeće pripovijedanja u kojem se on koristi raznim pripovjednim figurama i strategijama pomoću kojih oblikuje cjelinu svojeg prikaza, što je prema Whiteu mnogo tješnje povezano s romanesknom fikcijom negoli su to povjesničari voljni priznati. U pitanju je naime nesvjesna struktura povjesničarskih tekstova. To je razlog zašto se Whiteu povijesna spoznaja i komunikacija historijske istine čine veoma upitnima.

Rasprava koja je uslijedila doista je pokazala važnost narativne strukture u pisanju povijesti, kad povjesničar hoće objasniti i prikazati povijesno stanje stvari kojom se bavi, slijed događaja, njihov kontekst, uzroke i posljedice. No na vidjelo je izišlo i to da literarno zahtjevno napisan povjesničarev tekst i njegovanim stilom sročeni prikaz povijesti nipošto nije isto što i subjektivnost i neznanstvenost fikcije. Kad bi tome bilo tako, povijesti bi se u krajnjem slučaju oduzela svaka znanstvenost, pretvorilo bi ju se u književnost jer svaki osvrt na prošlost bila bi zapravo književna fikcija. Stoga, protiv Whiteova rastvaranja povijesne spoznaje u literarnu fikciju s Rogerom Chartierom valja istaknuti da je povjesničarev znanstveni rad vođen „intencijom istinitosti“: njegova „narativna konstrukcija hoće biti rekonstrukcija prošlosti koja je bila“.²⁰ To znači da prošlost koju povjesničar pruža kao predmet jest zbilja izvan i prije njegova diskursa, a njezina spoznaja može biti kontrolirana i provjerena zahvaljujući metodi i epistemologiji povijesne spoznaje.²¹ Povijesna znanost jest i ostaje znanost također onda kad se njezini 'proizvodi' čitaju s užitkom. Stoga nam se ne čini opravdanim oduzeti povjesničarskom pisanju također književnu dimenziju koja je u funkciji nepristranog prikaza stanja stvari; strukturiranje teksta i jasnoća pisanja, izbor riječi, smisao za nijansu i sve što inače spada u ljepotu stila korisni su elementi povjesničareva teksta.

Sama literarna forma, dakle i stilske figure ne uzrokuju udaljavanje od nepristranog izlaganja rezultata istraživanja, nego su dobrodošla sredstva za uspješnu komunikaciju

19 Hayden White, *Metahistory. The historical imagination in Nineteenth Century Europe*, Baltimore 1993. O tome u kontekstu tzv. jezičnog obrata i o njegovim odrazima na pisanje povijesti usp. Nada Kisić-Kolanović, „Historiografija i postmoderna teorija pripovijedanja: Hayden White i Dominic LaCapra“, *Časopis za suvremenu povijest*, 35, 2003, 217-233. O narativnosti i o pisanju u povijesnoj znanosti usp. Antoine Prost, *Douze leçons sur l'histoire*, Paris 1996, 237-282.

20 Roger Chartier, *Au bord de la falaise. L'histoire entre certitudes et inquiétudes*, Paris 1998, 247; usp. također Wolfgang Hardtwig, „Formen der Geschichtsschreibung: Varianten des historischen Erzählens“, ur. Hans-Jürgen Goertz, *Geschichte. Ein Grundkurs*, Reinbek 1998, 169-188. – S pravom primjećuje Mirjana Gross: „[...] kako znanost teži za utemeljenjem, za dobro obrazloženim uvidom u predmet svoga istraživanja, nužno je usmjerenje prema 'istini', jer se inače više ne zna što je znanost“, u Gross, *Suvremena historiografija*, 381 (kurziv naš).

21 S filozofske strane Paul Ricoeur napominje: „Koliko god prošli događaj bio odsutan za sadašnje opažanje, on ipak bitno vodi povjesničarevu intencionalnost“, *Temps et récit I*, Paris 1983, 154; usp. također *Temps et récit III*, Paris 1985, 183.

stečenih povijesnih spoznaja.²² Nadalje, one ne sprečavaju problematiziranje dosadašnjih postignuća niti sprečavaju stjecanje novih uvida – dakako, pod uvjetom da povjesničar uvažava standarde vlastite znanosti: metodičnost istraživanja, problemsku svijest, točnost izlaganja, izbjegavanje pristranosti kao i pobuđivanja osjećaja koji bi mogli ideološki usmjeravati čitatelja. Ukratko, povijest mora ostati znanost *sui generis*, ona ne postaje ‘lijepa književnost’ (povijesni roman) makar je poželjno da joj pripovijedanje bude zanimljivo i lijepo; istina prolazi kroz tekst.²³

3. Čini se da prigovor subjektivnosti povjesničara pretpostavlja kako bi mjerilo objektivnosti prikaza u povijesti trebalo biti isto kao i u prirodnim znanostima, npr. u fizici. Tu se objektivnost iscrpljuje u točnosti opažanja, mjerenja i eksperimentiranja u laboratoriju, što omogućuje prikaz rezultata čak i u obliku formule pa onda i neko predviđanje budućeg. Budući da to u povijesnoj znanosti nije moguće, lako se ljudima omakne te kažu da su rezultati povjesničareva rada subjektivni tj. neobjektivni. No plod povjesničareva rada nije formula ni teorija niti neko predviđanje jer on govori o onome što je bilo. Pritom se, za samu fiziku, nerijetko zaboravlja da je npr. u istraživanju elementarnih čestica prisutnost i utjecaj istraživača i njegovih aparata presudan za rezultat jer postoji interakcija između predmeta istraživanja te istraživača i njegovih aparata pa nije moguće postaviti pitanje kako zapravo stoji sa stanjem „stvari po sebi“, neovisno o istraživaču; ovaj je uvijek prisutan i izravno utječe na rezultat. To pak samo po sebi nipošto ne znači da je spoznaja stoga nužno subjektivna, tj. neobjektivna – ni u fizici ni u povijesti. Subjektivitet nije subjektivnost.

Nadalje, i to je drugo, upravo stoga što je čovjek – svaki čovjek, dakle i povjesničar – povijesno biće, on nema niti može imati *God's point of view*, tj. neku vrstu apsolutnog, ničim uvjetovanog spoznavanja i znanja koje bi bilo neograničeno. To znači da je svaka historijska spoznaja nužno također *povijesna* spoznaja, tj. da nosi na sebi biljeg čovjeka kao povijesnog bića u ranije izloženom smislu. Iz toga međutim nije legitimno izvlačiti zaključak da je rezultat povjesničareva rada subjektivan, u smislu da ne daje pouzdanih spoznaja o stanju istraživane stvari jer je stisnut granicama subjektiviteta i povijesnosti samog povjesničara kao čovjeka i stručnjaka. Taj zaključak nije stoga legitiman jer je moguće i potrebno posvješćivanje dotičnih granica i njihovo promišljanje u samom prilazu objektu povjesničareva istraživanja te u njegovoj metodi i u formulaciji ciljeva istraživanja. Ovo posvješćivanje zapravo je iskorak iz subjektivnosti i otvaranje prostora spoznaje historijske istine o prošlosti, tj. onoga do čega povjesničar u svojem radu kani doći. Dakako, ovdje je potrebno pažljivo promotriti metodu njegova rada i svaki puta razvidjeti, u njegovu rezultatu, kako se on metodom služio; potrebna je metarefleksija nad metodom i rezultatom.

22 Jablonka čak poziva: „Pomiriti društvene znanosti i literarno stvaralaštvo znači pokušati pisati slobodnije, izvornije, točnije, promišljenije, i to ne da bi se olabavila znanstvenost istraživanja nego naprotiv, da bi se pojačala“, u Jablonka, *L'histoire*, 16.

23 S pozicija književne teorije usp. natuknice „povijest“ i „naratologija“ u Vladimir Biti, *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*, Zagreb 2000 (2. izd.).

Metoda povjesničareva rada i epistemologija spoznavanja predmeta njegova istraživanja jamče da njegovo djelo ne tone u subjektivizam. Ono može biti samo manje ili više objektivno – ovisno o tome koje momente svojih izvora on manje ili više ističe, odnosno stavlja li ih u prvi ili drugi plan svojeg promatranja; za sve to on je dužan navesti valjane i kritici podvrgnute razloge. Stoga valja reći da ovdje u prvi plan stupa moment objektivnosti povjesničareva prikaza jer on ide za cjelovitim prikazom svojega predmeta. Načelno rečeno, prikaz je cjelovit, ali uvijek u jednoj izabranoj perspektivi. Izabrani predmet je isti, ali on ne izgleda jednako u svakoj mogućoj perspektivi ili pod svakim vidikom, nego mu izgled diktira specifična perspektiva ili vidik pod kojim mu povjesničar pristupa. Samim time pak što se kut povjesničareva gledanja na predmet i perspektiva u kojoj ga on sagledava svaki puta povijesno mijenjaju, on ne pada nužno u subjektivizam odnosno u pristranost nego se odlikuje sebi svojstvenom objektivnošću. Stoga je presudno uočiti perspektivu u kojoj povjesničar piše; ne postoji bez-perspektivna perspektiva jer ne postoji apsolutna spoznaja ni znanje.

Povjesničarevo nastojanje da položi račun o prošloj zbilji ne ide samo za afirmacijom postojanja te zbilje; to je jedna dimenzija objektivnosti njegova rada i njegovih rezultata. Druga je u njegovoj nepristranosti. Nepristranost ne znači da se on može odijeliti od vlastitog subjektiviteta i biti na nekoj neutralnoj točki izvan povijesti. Naprotiv, on jest u svojoj sadašnjosti – to nužno slijedi iz naravi samog subjektiviteta i njegove povijesnosti – pa u njegovoj konstrukciji onog prošlog uz metodičko traganje za istinom prošle zbilje igraju stanovitu ulogu njegova senzibilnost, njegovi ukusi, angažmani, idejna opredjeljenja, osjetljivost na razne poticaje i mode, strategije izdavaštva, želje i potrebe vezane uz karijeru, veza s memorijom vlastite društvene skupine itd. Osvješčivanje tih neizbježnih momenata vlastita subjektiviteta i polaganje računa o njima spada u deontologiju povjesničarske struke i sprječava pad u subjektivizam i pristranost. Tako s istinom o prošloj zbilji ruku pod ruku ide istinitost o povjesničarevoj sadašnjosti u kojoj on djeluje.²⁴

Iz svega slijedi: povijesnost ljudskog bića kao takvog i povjesničara kao znanstvenika svaki put uvjetuje kut njegova gledanja na njegov predmet istraživanja i način prikaza njegovih rezultata. To samo po sebi nije izraz subjektivnosti nego povijesnog subjektiviteta te s pravom pretendira na priznanje da je riječ o priopćenju historijske istine u kontekstu čovjekova povijesnog bivanja. Odatle proizlazi mnogovrsnost prikaza istog predmeta. Povjesničari redovito primjećuju da svako vrijeme donosi nova pitanja i nove poglede na ista minula događanja kao što je primjerice pad Rimskog carstva,²⁵ razlog njegovog kraja, propasti ili dekadencije, kako tko već to naziva. Povjesničar mora voditi računa o vlastitom subjektivitetu i o vlastitoj povijesnoj smještenosti

24 Usp. Marrou, *De la connaissance*, 213. – U istom smjeru idu kritička zapažanja M. Gross o pristranosti i historijskoj svijesti u navedenom djelu (377-379 i 380-382).

25 Edward Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, London 1776-1788; Theodor Mommsen, *Römische Geschichte*, Leipzig 1854-1885, u osam knjiga (München, dtv, 2001). Usp. također gore, str. 173-174.

kako bi izbjegao pristranost. To je provjerljivo od strane njegovih „jednakih“ (*pairs*); oni provjeravaju poštuje li on u svojem znanstvenom radu metodu i deontologiju svoje znanosti. Općenito važna je i pozicija čitatelja: od njega se očekuje čitanje s razumijevanjem i po mogućnosti kritičko čitanje – u smislu da promišlja što čita te da koristi mogućnost propitivanja.

Reflektirani subjektivitet povjesničara pridonosi dakle objektivnosti njegova rada i njegovih spoznaja. Ta metarefleksija izraz je povjesničareve skromnosti pred predmetom njegova istraživanja, ali i njegove simpatije prema tom predmetu.

Skromnost i simpatija

Historija nije tek puko pripovijedanje o onom prošlom – koliko god grčka riječ od koje se izvodi taj naziv značila također to – nego ona je bitno *spoznaja* ljudske prošlosti. Istraživanje je sredstvo pomoću kojeg se dolazi do spoznaje onog prošlog, a pripovijedanje je komunikacija spoznaje do koje se došlo. Spoznaja se pak odnosi na zbilju onog prošlog. Da bismo vidjeli kako s tim stvar stoji, oslonit ćemo se na promišljanja koja je s tim u vezi podastro ranije spomenuti francuski povjesničar Henri-Irénée Marrou (1904-1977) u svojoj knjizi *O historijskoj spoznaji*.²⁶

Marrou je povjesničar kasne rimske i kršćanske antike, ali je osobitu pozornost u stručnim krugovima pobudio svojim spomenutim djelom o historijskoj spoznaji.²⁷ Knjiga je objavljena desetak godina nakon Drugog svjetskog rata, u razdoblju kad je druga generacija *Anala*, koju predstavlja Fernand Braudel, preuzela kormilo u francuskoj historiografiji na mjestu metodičke škole koja je sve do tada određivala smjernice u historiografiji. Bilo je stoga potrebno da pozitivistički objektivizam za kojim su išli metodičari u Francuskoj – povijest može biti objektivna znanost – otvori vrata drugim načinima razumijevanja povijesti. Marrou je djelovao u vrijeme uspona *Anala*, ali nije im pripadao iako je s njima dijelio neka načela u metodi rada, npr. koristiti sve tipove izvora.²⁸ U svojem se djelu kritički odmaknuo od pozitivističke historiografije kao i od Hegelove i Marxove filozofije povijesti.²⁹

1. Marrou smatra da, kad je prošlost spoznata, ona je preobražena, tj. ona je razumljena i učinjena razumljivom onomu koji se za nju zanima – načelno, svakom čovjeku. Povijest

26 Knjiga *De la connaissance historique* objavljena je 1954. u Parizu (Éditions du Seuil). Više o Marrou vidi Pierre Riché, *Henri Irénée Marrou. Un historien engagé*, Paris 2003.

27 Navodimo tri važnija njegova djela: *Saint Augustin et la fin de la culture antique*, Paris 1938, *Histoire de l'éducation dans l'antiquité*, Paris 1948; *Théologie de l'histoire*, Paris 1968. Uz to brojni prilozima u skupnim publikacijama. – Idejno je bio je blizak personalizmu koji se u kršćanskim krugovima u Francuskoj pojavio između dva svjetska rata kao alternativa marksizmu i liberalizmu.

28 Usp. Riché, *Henri Irénée Marrou*, 172.

29 Isto, 182-184; Marrou ima u vidu „kritičku filozofiju povijesti“ Raymonda Arona (Raymond Aron, *Introduction à la philosophie de l'histoire. Essai sur les limites de l'objectivité de l'histoire*, Paris 1938).

kao znanstveno obrađena spoznaja onog prošlog neodvojiva je od osobe povjesničara kao povijesnog bića u ranije izloženom smislu.³⁰ Tvrditi da je povijest neodjeljiva od povjesničara aksiom je kritičke filozofije povijesti. Povijesna se znanost uspostavlja i razvija na osnovi različitih izvora koje valja otkriti, istražiti i razumjeti. Tu se pretpostavlja umijeće ophođenja s tim izvorima, tj. tehnika ispitivanja i proučavanja koja korača naprijed u dijalektičkoj napetosti onog 'istog' i onog 'drugog': povjesničar kao onaj uvijek isti i sa sobom identičan subjekt susreće se s dokumentima i kroz njih s onim odsutnim 'drugim' i stranim u kojem, koliko god ono bilo strano, ima i nešto od onog 'istog' i njegovog (tj. povjesničarevog) ljudskog što omogućuje početno razumijevanje.³¹ U svojem radu povjesničar – 'isti' – iskoračuje iz te svoje 'istosti' i daje se pogoditi drugošću 'drugoga' te mu daje odjeka u svojem vlastitom povijesnom bivovanju. Apstraktno govoreći to znači: povjesničar se iz svoje 'istosti' otuđuje u drugost 'drugoga' gdje on prepoznaje ono ljudsko koje je svaki puta drukčije ostvareno i dano.

Ta dijalektika uvjetuje povjesničarev posao. Tu je pak, smatra Marrou, za otkrivanje i razumijevanje 'drugoga' od presudne važnosti povjesničareva simpatija za njegov predmet; on ju smatra povjesničarevom vrlinom. Iako Marrou misli da je nužno imati kritički duh, on ipak nije dovoljan (kao što misle pozitivisti). Uz simpatiju ide i skromnost; oboje je suprotnost načelnoj sumnjičavosti i samodopadnosti onoga koji smatra da već bolje zna ono o čemu 'drugi' kroz dokumente progovara.³² „Čovjek povjesničar [...] zna da ne može sve znati, on se ne drži nekim višim od drugih i skromno prihvaća to da nije Bog: on spoznaje djelomično, u svojem malom zrcalu i na ograničen i često nejasan način. Ali on zna da ne zna, on mjeri i smješta golemost onoga što mu izmiče te po tome stječe izoštren osjećaj za složenost onog postojećeg i za kompleksnost ljudskih situacija u njihovoj tragičnoj ambivalentnosti. [...] U borbi s tom neukidivom ambivalentnošću povjesničar stječe izoštreniji osjećaj za svoju odgovornost, za značenje svojeg angažmana, za vrijednost svojeg slobodnog odlučivanja te u isto vrijeme produbljeniju i širu spoznaju neizmernih stvarnih mogućnosti koje su mu dane na izbor.“³³

Te kvalitete skromnosti i simpatije pretpostavljaju da je posao vanjske i unutrašnje kritike povijesnih izvora *lege artis* obavljen pa se na tako osiguranoj osnovici povjesničar daje poučiti od onog 'drugog' s kojim ima posla i za koje se zanima. To je zapravo korak koji od izvora vodi k samoj prošlosti, k onom bilom i prošlom. Pritom valja imati na umu to da je kritika neophodna, a pretjerana kritika (hiperkritika) sterilna, tj. ona čini neplodnim sâmo povijesno istraživanje. U strahu da ga izvor ne bi zaveo ili prevario, hiperkritičan povjesničar sve propituje i svaki izvor proglašava upitnim.³⁴

30 Ibid, 47 i d. – Povijest je neodvojiva od povjesničara pa stoga vrijedi: „Bogatstvo historijske spoznaje upravo je razmjerno s bogatstvom povjesničarove osobne kulture“, str. 34.

31 Ibid, 81 i d. – „[...] znanstvena historija pristupa prošlosti kao 'drugotnosti', polazeći od načela da namjere i djelatnost povijesnih ličnosti i zbivanja nastaju iz sasvim drugačijih spletova okolnosti nego što su današnje [...]“, usp. Gross, *Suvremena historiografija*, 380.

32 Ibid, 92 i d.

33 Ibid, 265-266.

34 Ibid, 92.

Spoznaja povijesne istine do koje se istraživanjem dolazi, počiva ne samo na metodičkom radu povjesničara već i na vrijednosti koju povjesničar pridaje svjedočanstvima svojih izvora i na ovdje uključenom povjerenju u ta svjedočanstva. Drugim riječima, povijesna spoznaja proizlazi iz svojevrsnog čina vjere – vjere u dokumente, u izvore.³⁵ Čak i ako otkrije da je neki dokument nevjerodostojan, on umije iz njega izvući neke korisne i zanimljive informacije.

Marrou ide korak dalje i kaže da je instrument ili sredstvo historijske spoznaje pojam ili koncept koji sadrži i izražava ono u istraživanju spoznato, razumljeno i pojmljeno.³⁶ Pritom se ne smije zaboraviti da je stvarnost prošlosti, tj. prošlost kao takva, uvijek sadržajno bogatija od onoga što pojam – u svim svojim različitim formama (univerzalni, analogijski, tehnički, idealno-tipski...) – može obuhvatiti i iznijeti na vidjelo. To nadalje znači da je povijest razumljiva i shvatljiva ako povjesničar umije pokazati i istaknuti postojanje struktura svojeg predmeta, spoznati mu granice i dati prednost analiziranju i opisivanju uzajamno usklađenih i ukrštavanih tijekova razvitka dotičnog predmeta, a ne u prvom redu tragati za manje ili više vjerojatnim uzrocima koji bi ga navodno trebali u cjelini objasniti. Tu se vidi utjecaj hermeneutike pa se Marrou može nazvati predstavnikom hermeneutičke historiografije.³⁷ Budući da je istraživač dio toga svijeta koji istražuje, to „ja koje istražuje“ dio je samog istraživanja. Pritom on mora budno paziti da ga ne zavede iluzija filozofije povijesti koja misli da zna kamo povijest smjera i koji joj je smisao, kako je to razvidno u filozofiji povijesti Hegela i Marxa.

2. S obzirom pak na samog povjesničara i onoga koji se zanima za plodove njegova rada vrijedi to da povijest ima egzistencijalnu važnost koja se očituje kroz vitalna pitanja što ih povjesničar upućuje prošlosti kad kreće u potragu za historijskom istinom.³⁸ Povijesni problem kojim se on bavi postaje njegovim problemom, pitanjem koje se tiče njega samoga. Povijesna znanost tako otkriva ujedno i prošlost i povjesničara pa je po tome ona istinita. Njezina vrijednost ovisi o vrijednosti povjesničara: „Vrijednost povijesne spoznaje izravno je u funkciji unutrašnjeg bogatstva, otvorenosti duha, kvalitete duše povjesničara koji je dotičnu spoznaju elaborirao“.³⁹ Njezina je istina zbiljska, stvarna, koliko god bila uvjetovana povjesničarevim subjektivitetom i metodičkim izborom njegova predmeta i samom naravi njegovih izvora. Povrh toga ona je i korisna jer daje spoznaju čovjeka kroz njegova prošla djela slijedom tragova njegova djelovanja.⁴⁰

35 Ibid, 134 i d.

36 Ibid, 140 i d.

37 Usp. Jablonka, *L'histoire*, 287.

38 Usp. Marrou, *De la connaissance*, 214 i d.

39 Usp. Ibid, 98. – O tome na svoj način svjedoči izreka Leopolda von Rankea: „Die Absicht eines Historikers hängt von seiner Ansicht an – Nakana povjesničara ovisi o njegovu nazoru“, tj. o izboru onoga na što se njegov istraživački pogled usmjerava; to također uključuje povjesničarevu povijesno-društvenu smještenost; usp. Ranke, *Geschichte*, 7.

40 Usp. Ibid, 236. i d. – To je posebno važno kad je riječ o počiniteljima i žrtvama zločina te o njihovim potomcima, što je česta tema u njemačkoj historiografiji; usp. Ludger Jansen, „Die Wahrheit

Zahvaljujući povijesti mi ne samo spoznajemo prošlost nego i usvajamo kulturne vrijednosti u misli i u umjetnosti koje do nas dopiru i koje nas – upravo kao one ‘druge’ – pogađaju u našoj vlastitoj ‘istosti’. Time povjesničar također daje svoj doprinos orijentaciji čovjeka u njegovu svaki puta sadašnjem djelovanju. Daleko od toga da bi nas povijest vodila u relativizam, ona nas oslobađa od povijesnog determinizma jer nam otvara polje prošlosti kao mjesto ozbiljenja čovječje slobode.

Zaključno, Marrou ističe da povjesničar ima važnu društvenu funkciju širenja horizonta znanja i mišljenja, poznavanja čovjeka u svim dimenzijama njegova bića i njegova djelovanja. Ta povjesničareva društvena funkcija zahtijeva od njega da mu istraživanje bude plodno, tj. da se prezentira u obliku pisanog djela, u optimalnom slučaju knjige, kao povlaštenog i primarnog komunikacijskog sredstva na tom znanstvenom polju. To pak znači da povjesničar mora biti također pisac – kad je u njegovom djelu združena pronicljivost i suptilnost kritičkog istraživanja sa širinom pogleda filozofskog duha i s umijećem pripovijedanja, valja priznati da je njegovo djelo također svojevrsno umjetničko djelo.

3. Na temelju svega izloženog možda smo sada u stanju još točnije i dublje razvidjeti pitanje jesu li kategorije subjektivnog i objektivnog primjerene predmetu povijesne znanosti kad se uzme u obzir da je riječ o jedinstvenim, ali sada i za vazda odsutnim akterima, događajima i relacijama među njima. Na početku je bilo istaknuto kako je subjektivitet uopće uvjet mogućnosti svake spoznaje pa tako i one povijesne. To ne znači nužno subjektivnost ili čak subjektivizam u smislu da „svaki ima svoju povijest i svoju istinu“. Ako i nije moguće zavrtjeti Zemlju unatrag pa tako vidjeti „kako je zapravo bilo“ – kao u nekom vremeplovu – to ne znači da nema pouzdanih spoznaja o prošlosti, ne samo u smislu poznavanja aktera i s njima povezanih događaja, nego i u smislu njihove historiografske konstrukcije i interpretacije. Povijesna znanost nema kriterij svoje objektivnosti u prirodnim znanostima, nego u strogoj metodičkoj svijesti i metodi istraživanja (kritika izvora, njihova analiza, uspoređivanje itd.). Povjesničar koji svojim pripovijedanjem daje jasne i strukturirane obrise događajima iz prošlosti pozvan je komunicirati historijsku istinu ne samo zahvaljujući svojoj metodi već i svojim vrlinama, svojom skromnošću i iskrenošću, ljubavlju prema istini i simpatijom za svoj predmet, pri čemu i mašta ima svoju važnu ulogu. Sve to ulazi u deontologiju njegove struke. S tim se na svoj način slaže Hartogova opaska o Grcima: „Ako su Grci pronašli nešto, onda je to u prvom redu povjesničar, subjekt koji piše, a manje sama povijest“.⁴¹ Sve je u rukama povjesničara.

Imajući dakle u vidu subjektivitet i povijesnost ljudskog bića uopće, pa tako i samog povjesničara, može se reći da se njegova objektivnost i objektivnost njegovih rezultata

der Geschichte und die Tugenden des Historikers“, *Zeitschrift für philosophische Forschung*, 62, 2008, 471-491, te napose 485-489 o vrlinama povjesničara (s pozivom na Marroua!) i o tome zašto nam je potrebna historijska istina.

41 François Hartog i Michel Casevitz, *L'histoire d'Homère à Augustin*, Paris 2008, 17.

temelji, s jedne strane, u strogom metodičkom postupanju i u obradi i interpretaciji izvora i, s druge strane, u posvješćivanju vlastite povijesne smještenosti i povijesne uvjetovanosti subjektiviteta kao takvog. Odatle je načelno moguće prevladavanje subjektivizma i svih s njime povezanih opasnosti pristranog i ideološki sumnjivog izlaganja rezultata i provedbe istraživačkog postupka. To prevladavanje odvija se u refleksiji subjektivnih pretpostavki samog povjesničara, tj. on se sam mora prema njima refleksivno odnositi, te podastri svoje rezultate prosudbi svojih „jednakih“ (*pairs*).

Drugim riječima, objektivnost je dodatno učvršćena metarefleksijom nad povjesničarevim djelom i nad načinom njegova metodičkog postupanja: kako njegova metoda funkcionira, što ona daje vidjeti na istraživanome predmetu, koje su pritom njezine granice itd. Riječ je dakle o objektivnosti *sui generis* koja nema i kojoj nije potreban neki uzor u drugim znanostima. Povijesna znanost ima sama u sebi svoje kriterije objektivnosti koji se izoštravaju upravo u susretu s njezinim predmetom i u bavljenju njime. Objektivnost se pak pokazuje kao njezina neodreciva regulativna ideja prema kojoj se ravna povjesničarev rad i komuniciranje njegovih spoznaja. Drugim riječima, valja reći „da su objektivni oni iskazi koji što cjelovitije obuhvaćaju predmet istraživanja i pridonose spoznaji u okviru određenoga istraživačkog pitanja. Pojam ‘objektivnost’ u tom smislu znači poseban odnos iskaza, postupaka istraživanja i duhovne strukture istraživača“.⁴² Povijest pisanja povijesti o tome bjelodano svjedoči.

Spoznaja do koje je povjesničar u svojem istraživanju došao valjana je ne samo za njega nego i za svakoga koji je u stanju s njim je podijeliti, tj. koji je sposoban razumjeti je i razabrati njezinu istinitost. Ne radi se ni o kakvom navodno čistom objektivizmu i još manje o subjektivizmu; tomu je tako stoga što se povijesna znanost oblikuje kroz odnos koji se uspostavlja na dvije razine ljudske zbilje: na razini prošlosti (‘drugo’) i na razini sadašnjosti samog povjesničara (‘isto’) koji djeluje i razmišlja u svojoj egzistencijalnoj perspektivi (situacija). To da je u toj spoznaji neizbježno prisutan subjektivni moment – nešto što je neukidivo vezano uz povjesničarevu povijesnost odnosno njegovu egzistencijalnu situaciju u svijetu (subjektivitet povjesničara) – ne priječi da njegova spoznaja prošlosti bude autentična i istinitosna: istina o prošlosti i istina o samom povjesničaru koji se refleksivno odnosi prema sebi i svojem znanstvenom radu.

Odatle je također razvidno da je povijest kao znanost svojevrsni *work in progress* koji nikad nije dovršen, nego ide dalje prema sve punijem spoznavanju svojega predmeta – onoga prošlog i bilog, u sebi uvijek istog, a našem pogledu preko izvora/tragova danog pod uvijek drukčijim povijesno uvjetovanim kutom gledanja. Uvijek isto, a nikad jednako.

42 Gross, *Suvremena historiografija*, 377.

Povijesna zbilja i historijska istina

Sada se nameće pitanje odnosa povijesne zbilje i historijske istine, onog bilog i prošlog i povjesničareve spoznaje tog istog. Općenitije, u pitanju je odnos zbilje i istine. Objektivnost historijske spoznaje, o čemu je uglavnom do sada bilo govora, afirmirane pod nezaobilaznim uvjetima povjesničareva subjektiviteta, može sugerirati pomisao kako vlada neka korespondencija ili podudarnost (*adaequatio*) između istraživane povijesne zbilje i spoznaje koja je o njoj dobivena na temelju metodički provedenih spoznajnih postupaka u povijesnom istraživanju. Korespondencija sugerira shvaćanje istine u smislu podudarnosti uma i stvari, svijesti i stvarnosti.⁴³ No budući da povijesna zbilja nije predmet uvida u nešto neposredno dano i jer je ona zapravo odsutna zbilja, ono bilo i prošlo, čini se da nije moguće naivno poći od opisanog poimanja istine i primijeniti ga na predmet povijesnog istraživanja.⁴⁴ S druge pak je strane isto tako evidentno da se povjesničar ne može odreći pretenzije da svaki puta u svojem *danas* kaže ono istinito o onom što je *nekoć* ili *ranije* bilo; u tome je naime sav smisao njegova posla. Kako dakle stoji stvar s historijskom istinom? Odgovor na to pitanje dobivamo zaobilaznim putem odgovorom na pitanje kako povjesničar dobiva „pred oči“ povijesnu zbilju. Nešto je o tome već do sada bilo rečeno; to kanimo kompletirati u tri koraka.

1. Polazimo od uvida kako povijesna zbilja ne postoji kao neki gotov predmet koji leži ispred povijesne znanosti (npr. po uzoru na materijalne predmete) pa bi ga sada ova trebala vjerno reproducirati kao kopija original. Prošla zbilja ne leži upakirana u izvorima za povjesničare pa bi ju sada povjesničar trebao naprosto raspakirati i iznijeti na svjetlo dana. Pozitivisti su, kako smo ranije naveli, smatrali da je zadatak povjesničara da izvuče izvore na svjetlo dana te da će oni sami time odslikati povijesnu zbilju. No povijesni

43 To je shvaćanje istine kao *adaequatio mentis et entis, intellectus et rei*; prema toj teoriji korespondencije u istini se mogu razlikovati svakako dva, a možda i tri momenta: *veritas rerum* ili istina stvari (ontološka istina); *veritas logica* ili logička istina (pojam koji si spoznavajući um stvara o predmetu spoznaje); *veritas signi* ili istina jezičnog znaka (riječ koja izražava pojam). Prema tome bi istina bila u događanju odnosa podudarnosti između riječi, pojma i stvari na koju se pojam i riječ odnose, a sijelo istinitog je razum i njegov sud u kojem se ozbiljuje podudarnost; usp. Michel Nodé Langlois, „Vérité“, *Le vocabulaire de saint Thomas d'Aquin*, Paris 1999. – S obzirom na kritičko propitivanje raznih teorija istine usp. Laurencino B. Puntel, *Wahrheitstheorien in der neueren Philosophie. Eine kritisch-systematische Darstellung*, Darmstadt 1993 (3. izd).

44 To je sa svom jasnoćom istaknuto u raspravama oko tzv. jezičnog obrata također u kontekstu povijesne znanosti. „Kako pomiriti istodobno postulat nekog svijeta, koji je neovisan o našim opisima i identičan za sve promatrače, i otkriće filozofije jezika prema kojoj nemamo nikakav izravni, jezikom nemedijatizirani pristup ‘goloj’ stvarnosti?“, Jürgen Habermas, *Vérité et justification*, Paris 2001, 264; usp. 272-274 (njem. original: *Wahrheit und Rechtfertigung. Philosophische Aufsätze*, Frankfurt a. M. 1999). Na nužnost da se u epistemologiji povijesne znanosti uzmu u razmatranje spoznaje tzv. jezičnog obrata i literarne analize upozorio je također Reinhardt Koselleck u svojem uvodu u njemački prijevod *Metahistory* Haydena Whitea: *Auch Klio dichtet oder die Fiktion des Faktischen. Studien zur Topologie des historischen Diskurses*, Mit einer Einführung von Reinhardt Koselleck, Stuttgart 1991. Usp. također nap. 19 i 20.

su izvori samo tragovi onog bilog i prošlog. Na temelju tih tragova povjesničar konstruira ono što se može nazvati historijskom činjenicom ili historijskim činjeničnim stanjem stvari. To što u ovom kontekstu znači riječ ‘činjenica’ ili ‘činjenice’ nisu neki fragmenti prošle zbilje koji su sada iskopani i stavljeni na svjetlo dana pa još samo treba provjeriti njihovu autentičnost, a potom ih složiti u neku priču ili sliku tako da bi sada sami po sebi progovorili. Naprotiv, zahvaljujući povjesničarevu metodičkom postupku, povijesna nam zbilja progovara kroz konstrukciju historijske činjenice u smislu kako piše Paul Ricoeur: „Epistemologija koja je budna upozorava ovdje na iluziju vjerovanja da ono što se zove činjenica koincidira s onim što se stvarno dogodilo, štoviše, sa živom memorijom koju imaju očevidci – kao da bi činjenice spavale u dokumentima sve dok ih povjesničari nisu iskopali [...]. Činjenica nije sam događaj oživiljen svjedočanstvom očevidca, nego je ona iskaz (*énoncé*) koji ide za tim da ga predstavi. U tom smislu uvijek treba pisati: činjenica je da se dogodilo to i to“.⁴⁵

Tako shvaćena historijska činjenica nije puki događaj (*factum brutum*), nego je ek-splikacija i interpretacija dogođenog na temelju njegovih tragova, njegovo razjašnjenje i tumačenje. Taj eksplikativni i interpretativni zahvat prati cjelokupni povjesničarev rad. To pak znači da su činjenice integrirane u diskurzivne cjeline u kojima one „govore“ i iz kojih se ne mogu izdvojiti. Kao takve one imaju funkciju dokaza u povjesničarevoj argumentaciji. Stoga, da bi se utemeljila povjesničareva pretenzija da kaže historijsku istinu o povijesnoj zbilji, treba poći od diskurzivnih cjelina koje povjesničari konstruiraju kad npr. u pisanoj formi podastiru rezultate svojih istraživanja.

2. Do historijske istine o povijesnoj zbilji dolazi se dakle pomoću metodički osigurane i kontroli podvrgnute faze elaboracije i interpretacije. Stoga nam se ne čini umjesnim – to je drugi korak – naivno poći od gore predstavljenog shvaćanja istine kao korespondencije i postaviti ga svojevrsnim mjerilom historijske istine. Imajući to u vidu potrebno je uzeti u obzir neke specifične značajke povjesničareva postupanja na putu prema historijskoj istini te upozoriti na njezin specifičan značaj. S osloncem na prethodne dijelove ovog rada možemo izdvojiti i ukratko karakterizirati četiri međusobno tijesno povezane etape kojima valja proći na putu prema historijskoj istini; s tim u vezi ističemo izbor, metode, referencijalnost i konstrukciju.⁴⁶

(1) **Izbor** – U svojem radu povjesničar izabire i organizira područje svojeg istraživanja (tema, problematika).⁴⁷ Imajući na umu svoje znanstvene interese i svoju stručnu kompetenciju te mogućnost pristupa materijalima on među tragovima onog prošlog izabire one koji će mu biti izvorima. S obzirom pak na postupke i djela povijesnih aktera on se usredotočuje na one koji su nositelji smisla u optici njegove početne problematike i koji potvrđuju ili obeskrjepljuju njegovu radnu hipotezu. Popratna refleksija o tome

45 Paul Ricoeur, *La Mémoire, l'histoire, l'oubli*, Paris 2000, 226-227.

46 Svaka od navedenih točaka ili etapa zahtijeva iscrpnu obradu na što upućuje literatura navedena uz svaku od njih.

47 Usp. gore str. 174, 176-177, 179.

kao i o njegovu subjektivitetu prati njegov rad kao i razmišljanje o pripovjednom stilu koji kani primijeniti.⁴⁸ Povjesničar organizira periodizaciju činjenica koje je konstruirao vodeći računa o sinkronijama i o dijakronijama te o razlici povijesnih fenomena s obzirom na njihovo trajanje koje prema Braudelu može biti dugo, srednje i kratko.⁴⁹ Na kraju on razrađuje plan izlaganja unutar kojeg kombinira narativne, eksplikativne i argumentativne sekvencije svojega teksta.

(2) **Metode** – Povijest ide za racionalnom spoznajom onog prošlog. Pritom idu ruku pod ruku istraživanje tog prošlog na temelju dokumenata i promišljanje metodā istraživanja i cjelokupnog rada. Dakako, i sama metodologija povijesti ima povijest svojeg razvitka. Metodološka su pravila kodificirana: kritička analiza tragova s nakanom da postanu pouzdanim izvorima; podastiranje dokaza za tvrdnje; konstruktivna refleksija kojoj je cilj omogućiti razumijevanje onog prošlog na koje se povjesničar odnosi. Ti koraci su nerazdruživi u povjesničarevu eksplikativnom i interpretativnom postupanju i u njegovu nastojanju da odgovori na problematiku od koje je krenuo.⁵⁰ Pritom treba imati na umu da izvori ne kažu što povjesničar u cjelini *treba* reći, ali oni nedvojbeno i jasno pokazuju što on *ne smije* reći: „Izvori imaju pravo veta“.⁵¹

(3) **Referencijalnost** – Radi se o svemu onome što omogućuje provjeru i kontrolu povjesničareva rada i njegovih rezultata.⁵² Za razliku od čiste fikcije romanesknog pripovijedanja povjesničarevo djelo se odnosi na ono što je nekoć bilo i čemu on daje jezičnu konstrukciju na temelju svojih izvora i pomoću svoje metode. Druga strana tog referencijalnog značaja povjesničareva rada sastoji se u tome da on svojim čitateljima navodi izvore i pokazatelje koji omogućuju provjeru tvrdnji i zaključaka. Njegov je tekst dakle popraćen „paratekstem“ – napomenama, navođenjem izvora i bibliografijom.

48 O subjektivitetu usp. gore 169-175, 179-180. O tekstu i stilu usp. Lorenzo Donoli, „Ecriture de la réalité“, *Poétique*, 7, 2004: „Tekst se više ne može misliti kao ogledalo zbilje. [...] Mnogo više negoli njezina kopija, on se pokazuje kao mjesto povezivanja između vanjske promatrane stvarnosti i jezičnih, konceptualnih i metodoloških prisila koje su vlastite svakoj disciplini“, dakako i onoj historijskoj.

49 Usp. Fernand Braudel, „Histoire et sciences sociales: la longue durée“, *Réseaux*, 7, 1987, 7-37. Ponešto drugačije postupa Reinhardt Koselleck koji razlikuje vremenske kvalitete (*Zeitqualitäten*): jedinstvenost nekog događaja, struktura koja se ponavlja i to oboje uklopljeno u duge kontinuitete, usp. isti: *Zeitschichten. Studien zur Historik*, Frankfurt a.M. 2000, 12 i d.

50 Usp. поближе Antoine Prost, „Histoire, vérité, méthode“, *Le Débat*, 92, 1996, 127-140; o cijeloj problematici ovog rada usp. također njegovo djelo *Douze leçons sur l'histoire*, Paris 1996.

51 Usp. Reinhart Koselleck, „Standortbindung und Zeitlichkeit. Ein Beitrag zur historiographischen Erschließung der geschichtlichen Welt“, *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Frankfurt a.M. 1989, 206 – Usp. također: Reinhardt Koselleck, *Vom Sinn und Unsinn der Geschichte. Aufsätze und Vorträge aus vier Jahrzehnten*, Herausgegeben und mit einem Nachwort von Carsten Dutt, Frankfurt a.M. 2014, 92. Koselleck posebno ističe da se historijska istina ne odlučuje samo na razini metodičke kontrole izvora, nego već u samom nastojanju da ju se jezično artikulira; pritom treba imati na umu da se „jezik i povijest nikada potpuno ne poklapaju“ (str. 93). Historijska istina nije zrcalni lik „neke prošle zbilje nego je, zaoštreno kazano, fikcija faktičnoga“ (str. 91). Usp. također gore str. 170-172 te nap. 14 o izvorima.

52 Usp. gore str. 178, 180.

(4) **Konstrukcija** – Historijska istina nije kopija prošle zbilje. U povjesničarevoj sadašnjosti, u kojoj on ima posla samo s raspršenim tragovima onog prošlog, njegovo djelo je konstrukcija onog izabranog prošlog i plod djelatnosti njegova uma.⁵³ To znači: ne radi se o istini kao podudarnosti nego o odnosu koji Paul Ricoeur naziva *représentance* ili *lieutenance*, namjesništvo ili zastupništvo. Ti termini nastoje izraziti odnos između historijske konstrukcije i njezinog „predmeta“, tj. onog prošlog koje nije više tu, ali su mu sačuvani tragovi.⁵⁴ To znači da između tragova i onoga čemu su oni tragovi ne vlada odnos podudarnosti ili odnos kopije i originala; naprotiv, tragovi su „na mjestu“ ili „drže mjesto“ prošle zbilje; oni imaju u doslovnom smislu namjesničku funkciju. Kad su oni shvaćeni također kao izraz memorije onog prošlog te interpretirani u odnosu s drugim znanstvenim disciplinama (geografija, sociologija, antropologija...) na vidjelo izlazi historijska istina o onom prošlom.

Uz ove četiri bitne etape puta prema historijskoj istini potrebno je istaknuti i to da je historijska znanost načelno nedovršiva.⁵⁵ Historijska se spoznaja trajno kompletira i obogaćuje otvaranjem novih polja istraživanja, mobilizacijom novih izvora i razradom novih problematika. Ne postoji naime neka definitivna ciljna crta znanja onkraj koje se više ne može ići. Stoga valja reći da historijska istina – kao i sam povjesničar – nosi na sebi žig povijesnosti; postoji povijest historije, a epistemologija povijesti treba o tome položiti račun. Uz tu nedovršivost ide i intersubjektivnost povijesne znanosti. Ona proizlazi iz njezina predmeta (povijest ljudskih društava), ali i iz njezine legitimne funkcije koju ona, posredstvom školstva, ima u društvu. Značajku intersubjektivnosti ona ima također u samom svojem „proizvođenju“: ona je vrlo često plod suradnje više povjesničara pa se možda s pravom smije reći kako je njezina znanstvena objektivnost konstruirana u kontekstu „racionalne intersubjektivnosti“.⁵⁶

3. I na kraju, iz svega izloženoga postaje razvidan specifičan značaj historijske istine: ona je dinamična i pluralna,⁵⁷ nikad jednom za vazda nepromjenjivo utvrđena i dana samo iz jedne te iste vazda i jedino važeće perspektive. Te njezine dvije značajke proizlaze iz svaki puta povijesno ili epohalno danog konteksta u kojem se odvija spoznaja prošlosti kao i iz neukidivog subjektiviteta samog povjesničara. To ne znači da svaki ima svoju istinu, nego samo to da je istina sama u sebi uvijek veća od svih svojih jezičnih izraza koji su nužno vezani uz povijesnu perspektivu spoznavajućeg subjekta i uz njegove također povijesno uvjetovane mogućnosti spoznavanja i jezičnog oblikovanja onog

53 Usp. gore str. 169, 178-180. usp. Prost, *Douze leçons*, 125-168 (pojmovi i povijesno razumijevanje) i 285-292 (o istini i povijesti).

54 Usp. Paul Ricoeur, *Temps et récit III*, 183.

55 Usp. gore str. 180.

56 Posuđujemo taj izraz od Jean-Marie Bertholeta, usp. isti: *L'empire du vrai*, Paris 2008, 144. O društvenoj funkciji povijesti usp. Prost, *Douze leçons*, 93-306 te članak Jansen, „Die Wahrheit der Geschichte“, 40.

57 Iz povijesno-filozofske perspektive na dinamičnost i pluralnost istine upozorio je Enrico Castelli Gattinara, „Vérité, histoires, réalités“, *Espaces Temps*, 84-85-86, 2004, 193-214.

spoznatog. Kad se kaže da je istina jedna, onda je ona to kao cilj i nastojanje mnogih umova i njihovih metodički stečenih spoznaja i uvida u istu jedinstvenu zajedničku stvar – u našem slučaju je to povijesna zbilja. Budući da ni takva zajednička spoznaja, u znanstvenoj zajednici povjesničara, još nije (i zbog povijesnosti subjektiviteta svakog povjesničara ne može biti) *apsolutna* istina o predmetu ili stanju stvari koja se istražuje, svaka je spoznaja principijelno otvorena daljnjem razgovoru, pitanjima i kritici.

Odatle je razvidan dijaloški ili komunikativni značaj istine: ona „svijetli“ u polju intersubjektivnosti, u dijalogu – dakle u jeziku, govorenom i pisanom – u svaki puta drugačije danoj povijesnoj epohi. Povijest spoznavanja povijesne zbilje svjedoči o dinamičnosti i pluralnosti jezične forme u kojoj je historijska istina svaki puta dana. Jezična forma pak nije nešto što se po volji može skidati i stavljati, nego je uvijek *bitno* vezana uz ono i izraz je onoga čemu je ona forma. Tomu je nužno tako jer nam je povijesna zbilja uvijek dana u nekoj neukidivoj povijesnoj perspektivi. Načelno bezbrojne moguće perspektive ne isključuju se nego se kompletiraju te otvaraju uvijek nove mogućnosti spoznavanja i izricanja onog spoznatog. U tome leži dinamičnost i pluralna oblikovanost historijske istine.

***

Spoznaja i znanje do kojih povjesničar dolazi u svojoj znanosti nisu subjektivni u smislu proizvoljnosti i pristranosti, koliko god valja voditi računa o tome da povjesničari mogu biti i od slučaja do slučaja jesu subjektivni; to dakako treba svaki puta kritikom pokazati. Načelno govoreći, rezultati povijesne znanosti jesu objektivni u smislu kako to jest i može biti u toj znanosti. Taj pojam objektivnosti svojevrsna je regulativna ideja ili maksima koja vodi istraživački postupak i formulaciju njegovih rezultata u tom smislu da izbjegava subjektivnost shvaćenu kao pristranost i proizvoljnost. Povijest u smislu onog bližeg ili daljnjeg prošlog jest jedna pa je zato i historijska istina načelno jedna koliko god ona bila dinamična i pluralna u svojem jezičnom izrazu. Povjesničar je u stanju spoznati povijesnu zbilju zahvaljujući povijesnim izvorima i njihovoj historijsko-kritičkoj obradi, a prikaz spoznatoga izriče historijsku istinu.

Tomu se samo prividno protivi činjenica da povjesničar, zbog svojeg subjektiviteta i zbog svoje povijesnosti, svoj izabrani predmet uvijek sagledava u jednoj specifičnoj perspektivi koja ovisi o njegovim životnim okolnostima (njegova povijesna i društvena „smještenost“, situacija) i o osobnim profesionalnim interesima koji vode njegove izbore i njegovo spoznavanje. Odatle je jasno zašto su prikazi jedne povijesti različiti i mnogostruki, a da samim time ne samo da nisu neistiniti nego nisu ni subjektivni u smislu pristranosti i proizvoljnosti.

U tom je opet uključeno dvoje: prvo, povjesničareva zadaća nije da donosi vrijednosne sudove o povijesnoj zbilji jer se oni, kao takvi, ne mogu znanstveno-historijski utemeljiti; i drugo, ne postoji bez-perspektivnost spoznavajućeg povjesničareva pogleda, nego se svaki čin spoznaje događa u danoj povijesnoj epohi i u perspektivi spoznajnih mogućnosti, interesa i vrijednosnih ideja koje vode povjesničarev izbor građe odnosno

predmeta kojim se on bavi. Budući da je povjesničar toga svjestan, on razložno ustraje na objektivnosti kao regulativnoj ideji svog rada. Upravo zbog toga je pozvan raditi određeni ispit savjesti potaknut svojim istraživačkim namjerama i skromnošću te simpatijom prema svom predmetu. To se može nazvati etikom povjesničarskog rada ili odgovornošću koja se iznova postavlja za svaku generaciju i za svakog pojedinca: ona je trajna zadaća.⁵⁸

Perspektivnost i objektivnost nisu dakle suprotnosti već su to dva uzajamno povezana momenta historijske spoznaje povijesne zbilje. Njih treba držati u ravnoteži kako se ne bi zapalo u post-moderni subjektivizam ili pozitivistički objektivizam. Odatle je također jasno zašto povijesno istraživanje nema kraja nego je svojevrstni *work in progress*: svaki puta nova (epohalna) sadašnjost otvara nova pitanja i nove perspektive s obzirom na prošlost te tako izaziva i potiče nove istraživačke napore. Ne dolazi li upravo odatle to da povijesne discipline – koliko god se one bavile onim starim i najstarijim prošlim – uvijek pokazuju svoje vječito mlado lice?

RÉSUMÉ

Subjectivité et objectivité dans l'écriture de l'histoire. Essai sur la subjectivité de l'historien et les sujets concernant son travail

L'article traite de la question de l'objectivité dans le travail de l'historien et de la connaissance de la vérité historique. Dans un premier temps, les auteurs analysent les termes de subjectivité et d'objectivité. Ils soulignent que la connaissance et le savoir auxquels accède l'historien ne sont pas subjectifs. La subjectivité signifie que chaque homme, et donc chaque historien, est un sujet qui dispose de soi en toute conscience et liberté, et auteur de son savoir et de ses actes. L'historicité montre en revanche que l'homme ne peut jamais s'épuiser dans son présent, car il est toujours motivé dans son existence active par le passé et se projette aussi dans l'avenir. La signification et l'importance de la subjectivité et de l'historicité prennent toutes leurs dimensions quand on souligne leurs implications dans le choix du sujet de recherche de l'historien, un choix dépendant d'une perspective spécifique ancrée dans son positionnement historique et social ainsi que de ses intérêts professionnels. On accède en effet toujours à la connaissance historique dans le cadre d'une période historique donnée et dans la perspective des connaissances, des intérêts et des idées possibles qui guident les choix de l'historien. L'historien se doit de prendre cela en compte, d'y avoir une approche réflexive : il en prend conscience et il y réfléchit. Dans une deuxième partie, les auteurs s'intéressent à la question de la subjectivité et des limites de l'objectivité. Ils insistent sur l'approche de l'historien, sa méthode historico-critique et montrent que l'objectivité est une idée régulatrice qui accompagne le processus de recherche et garantit l'impartialité de la connaissance historique. Comme l'histoire, à savoir ce qui est passé, est une, la vérité historique, bien qu'elle soit dynamique et plurielle dans son

58 Usp. Pierre Nora (ur.), *Essais d'ego-histoire*, Paris 1987.

expression linguistique, apparait donc aussi comme une. Tout cela est en outre renforcé par les vertus élémentaires de l'historien: la sympathie à l'égard de son objet de recherche, la critique des sources et la modestie face à la conscience des limites de la subjectivité et des connaissances possibles (selon H.-I. Marrou). Il est donc clair pourquoi la recherche de la réalité historique n'a pas de fin, mais est une forme de 'work in progress': chaque nouveau présent ouvre de nouvelles perspectives vers le passé, provoque et entraîne de nouvelles ouvertures de recherche. Dans la dernière partie de l'article, l'accent est mis sur le rapport entre la réalité historique et la vérité historique. Quatre étapes essentielles du travail de l'historien vers la vérité historique sont identifiées: le choix du sujet, la méthode de travail, la référentialité du texte et la (re)construction narrative du passé. L'importance de la vérité historique apparaît alors: elle est dynamique et plurielle dans son expression, elle n'est jamais établie pour toujours et donnée par une seule et unique perspective valable, mais elle est positionnée dans le champ de l'intersubjectivité et du dialogue, de nouveau renouvelée à chaque nouvelle période historique et ouverte à de nouvelles questions et à la critique. Ainsi l'objectivité de la connaissance historique est-elle suffisamment garantie.

Mots clés: subjectivité, historicité, objectivité, historien, réalité historique, vérité historique

SUMMARY

The Subjective and the Objective in Writing History An Essay on the Historian's Subjectivity and Related Topics

The article begins with an explication of how the concepts of the subjective and the objective apply to the nature of the historian's work. This opens the horizon of correct understanding in regards to the concepts of subjectivity and historicity. These two concepts determine a sort of coordinate system in which the research of historical reality takes place. Afterwards, the paper deals with issues of subjectivism, as well as the limits of objectivity. The idea of objectivity relies on the strict methodology of the historian's procedure, whose course it controls, guaranteeing the impartiality of historiographical cognizance. This is further reinforced through the basic virtues of an historian as defined by H.-I. Marrou: an affinity towards the object of study, but also the possession of a critical and modest attitude. Thus, the problem area concerning the relationship between historical reality and historiographical truth is opened to a final examination. Both of them turn out to be irrevocable regulatory ideas that govern the historian's work and its results.

Keywords: subjectivity, historicity, objectivity, historian, historical reality, historiographical truth